

»Lej, lej Neif, lu er det snut!«

– om det pædagogiske arbejde i en udtale-
klasse for asiater

Overskriften er et godt eksempel på, hvor lidt udtalestøj der skal til, for at en ytring bliver ganske uforståelig for en almindelig dansker. Et enkelt fejlgreb i posen med konsonanter og straks bliver man mødt med jeg-forstår-ikke-blikket. Sådan er dagligdagen for en indvandrer, der har canton-kinesisk som modersmål, og så er n/l-forvekslingen endda kun én ud af mange faldgruber, som hun møder på sin vej gennem dagligdagen. Specielt ordtoner gør livet svært for den, som har et asiatisk sprog med i bagagen hjemmefra.

Kinesisk, thai og vietnamesisk er alle tonesprog, hvilket vil sige, at tonegangen i et ord er bestemmende for dets betydning. Et ord med en stigende tone betegner altså noget helt andet end samme ord med f.eks. en faldende tone. Dansk har ingen ordtoner, men derimod sætningsrytme, hvor trykket bestemmes af et samspil mellem semantiske og syntaktiske forhold i sætningen. Der er en tendens til at tryk på dansk placeres med nogenlunde ens tidsintervaller; det medfører fænomener som reduktion og assimilation i udtalen af tryksvage led.

Den tonesprogtalende har ud over problemer med enkeltlyde og sætningstryk som oftest også store problemer med intonationsmønstret, hvilket bevirker at deres udtale bliver helt uforståelig for modersmålstalende danskere. Derfor har vi på vores skole (Brøndby Sprogcenter) valgt at give disse kursister ekstra udtaleundervisning i en og samme klasse, hvor vi kan fokusere på denne gruppes særlige problemer.

LEIF FREDENSBORG NIELSEN

Indvandrerlærer, cand.mag.,
Brøndby Sprogcenter
fredensborg.nielsen@city.dk

Da klassen startede, foretog jeg en diagnosticering af kursisternes udtale. Jeg havde på forhånd en forventning om at finde bestemte fejl, og nogle af forventninger blev indfriet, andre ikke. Når man går i gang med undervisningen i udtale, er det meget vigtigt, at man fra begyndelsen får skabt sig et overblik over kursistens udtaleproblemer og måske endnu vigtigere hendes styrker.

Følgende er et lille udvalg af fælles problemer i dansk for kursister fra de tre sprogområder:

- sætningsintonation og -tryk
- [R] – altså det konsonantiske [r] (som i **r**ose)
- konsonantophobninger (forekommer sjældent i disse sprog)
- vokallængde

dertil kommer de specielle:

- [n] forveksles med [l] – dette gælder i høj grad folk som taler cantonkinesisk
- problemer med [ð] – gælder thai
- problemer med rundede vokaler – gælder thai
- [v] som udtales som [w] – gælder kinesisk og thai
- [j] som udtales [zj] – gælder vietnamesisk

Selvom de ovenstående problemer med udtalen er generelle for gruppen, skal man som underviser være meget opmærksom på individuelle forskelle. Nogle kursister mestrer en eller flere af disse danske lyde perfekt, hvorimod de kan bøvle med helt andre problemer, som falder uden for listen.

I arbejde med udtale er det vigtigt at træne de områder kursisterne har problemer med i sammenhænge, de mestrer, eller hvor der måske er mindre udtalestøj til at forstyrre forståelsen. Støj er som regel ikke resultat af en enkelt udtalefejl, men oftest et sammenfald af flere fejl. Jo flere fejl desto mere støj. Eksempelvis ordet *tre*, hvor der er hele tre faldgruber: det pustede [t], [R]'et og [e]'et.

Når man har fået kortlagt problemerne og styrkerne, er næste opgave at få lagt en prioriteret plan for, hvordan man vil korrigere den forkerte udtale. Her er det godt, at lærer og kursister sammen får afklaret ambitionsniveauet. Hvad er et realistisk mål? Hvad er en god dansk udtale for asiatiske indvandrere? Mine erfaringer er, at man ikke skal sigte højere end et dansk uden alt for meget støj. Med asiaterne står man som udtalelærer med en gruppe kursister, der har så store problemer, at man gør klogt i at sætte sig et realistisk mål alt efter kursistgruppens kunnen. Undervisningen bør derfor gå efter de mest støjgivende problemer først og siden angribe mindre støjkilder.

Perception før produktion

For at korrigere en afvigende eller forkert udtale er det vigtigt, at kursistens perception er korrekt. Hvad er det, hun hører? Canton-kinesernes n/l-forveksling kan illustrere problematikken: I Canton-kinesisk differentierer man ikke mellem [n] og [l] i indlyd og derfor udtaler kursisterne ikke de to lyde forskelligt. F.eks. vil ordet *Kina* blive udtalt [ki:la]. Når kursisten skal lære at sige [ki:na], må man tage udgangspunkt i det, som kursisten kan, og om hun kan sige [n] i udlyd. Læreren må så indlære kursisten den nye lyd ved at bygge et ord, der har [n] i indlyd, op fra grunden ved overtrækning. Man går ud fra [jan] og forlænger det til [jana], ved at indsætte en pause mellem [ja] og [na] for til sidst at isolere [na] og sætte det sammen med [ki:] til *Kina*. Samtidig må man sætte ind med lytteøvelser over en bred front, så kursisten lærer at høre forskel på de to lyde.

Korrektion kan være både indlæring og aflæring. Nogle lyde er helt nye og skal 'kun' indlæres, andre udtalefænomener skal først aflæres, eftersom de virker forstyrrende på anvendelsen af lyde i dansk, og derefter kan de nye lyde indlæres. Det er nogle svære mentale og fysiske processer, kursisterne skal i gang med, og det tager lang tid – meget lang tid. Tålmodighed er derfor udtalelærerens største dyd.

Det pædagogiske arbejde

Hvilke redskaber kan man så anvende som sproglærer? Først og fremmest humoren. Der skal være en afslappet og tryk atmosfære i klassen, for om noget sted så er det i udtaleundervisningen, at man som lærer går tæt på sine kursister fysisk som psykisk. At vise tænder og åbenlyst demonstrere sine runde læber er svært for en asiat, da det er tabubelagt. Håndspejle er her et godt instrument, da kursisten samtidig kan gemme sig og kontrollere, at læberne har den rette stilling.

Arbejdet med intonation er en kompliceret proces, da det både er en aflærings- og en indlæringsproces. Kursisten skal indlære et nyt intonationsmønster og opbygge en forståelse af et system, hvor toner ikke er betydningsadskillende, og samtidig skal hun aflære sin egen medbragte intonation. En forkert intonation mellem beslægtede sprog f.eks. dansk og tysk eller dansk og engelsk resulterer normalt ikke i støj, blot en mere eller mindre kraftig accent. Men går vi fra et tonesprog til et ikke-tonesprog, bliver forkert tonegang ikke blot til et spørgsmål om accent, men ofte til regulær støj. I arbejdet med intonationen kan man imidlertid udnytte den ekspertise, som

kursisterne medbringer. Om nogen er nemlig de tonesprogstalende eksperter i at høre toner og intonation. Man kan visualisere intonationen i dansk på mange måder f.eks. med kropslige øvelser, hvor man markerer den faldende tonegang med armene eller går ned i knæ, og man kan lave stregtegninger på tavlen. Jo flere eksempler jo bedre. Det er også en god idé at lade kursisterne lytte til hinanden, for de hører straks, om noget går galt.

En anden væsentlig støjkilde er [R], som alle i denne kursistgruppe kæmper med. Normalt er perceptionen af [R] ikke noget problem, men det er til gengæld produktionen. Oftest udtales lyden ikke, eller den bliver erstattet med et [l]. Vi har haft gode erfaringer med at lave øvelser, der bygger på en overføring af et stærkt artikuleret [h] til [R], samtidig med at kursisterne taler hæst, for på den måde at få deres opmærksomhed rettet mod et artikulationssted dybt nede i halsen. Man kan bruge ordpar som ha – ra, he – re, hu – ru osv.

Træning af enkeltlyde kan således ske ved en afbalanceret brug af gentagelser, da udtale ikke blot er en kognitiv proces, men i høj grad også en træning af musklerne i taleorganerne. F.eks. skal de asiatiske kursister lære at beherske de mange konsonantophobninger, som dansk er så velsignet med. De skal lære en teknik, der gør dem i stand til at sætte f.eks. [k] og [l] sammen uden en vokal imellem, så man undgår, at de går død i ord som *reklamer*. Nedsat taletempo og mange, men ikke endeløse, gentagelser med pauseringer mellem konsonanterne har givet gode resultater. Går vi tilbage til *tre*, kan man træne sammensætningen *tr*, når [R]-lyden er kommet på plads, ved at kursisten træner med at indsætte en pause mellem [t] og [R] for derefter langsomt at sætte lydene sammen til *tre*.

Vi har ikke haft gode erfaringer med længere tekststykker med fokus på et enkeltfænomen, altså [R]-historier, o-historier osv. Med Onkel Dannys ord bliver det bare for meget – og det bliver også uoverskueligt. Derudover kan man spørge sig selv, hvor i den danske normalverden kursisten kommer ud for en tekst, hvor halvdelen består af ord med samme vokal eller konsonant? For det meste er disse tekster eller historier ret morsomme – for en dansker, men ikke for en udlænding, der forsøger at tilegne sig dansk fonetik.

Vil man vove sig ud i den genre, bør man i stedet sætte melodi på. Vi har brugt 'Tre små kinesere', og det gik rimeligt godt. Denne vises styrke er, at man kan træne vokalerne og [R] med musik, men det var nu kun de stærkeste kursister, der holdt ud; de svagere faldt fra undervejs, da det blev for meget.

Træning af enkeltlyd og prosodi sker efter mine erfaringer bedst ved, at man tager udgangspunkt i kursistens egen sprogproduktion

og hendes aktuelle behov. Vi har i klassen haft gode erfaringer med at optage fri kursisttale på bånd og bagefter sammen analysere, hvad der gik godt, og hvor der var fejl i udtalen. Efterfølgende har jeg lavet træningsøvelser baseret på kursisternes fejludtale og kursisternes ønsker. Hvis man tager udgangspunkt i den enkelte kursist og hendes problemer bliver undervisningen relevant og vedkommende, og det medfører et højt engagement og et mærkbart resultat. Derfor er kursistproducerede materialer et nødvendigt supplement til lærerens og udtalebøgernes udbud. Lad kursisterne selv lave nogle enkle dialoger ud fra en given situation og træn dem sammen i klassen. Til sidst kan man indspille dialogerne på bånd og evaluere dem i fællesskab. På den måde trænes kursisterne i at lytte til hinandens tale og til at sammenligne deres tale med, hvordan de mener, at det skal lyde korrekt. Kursisterne har nemlig ofte en ganske klar forestilling om, hvordan dansk skal lyde.

Det ville være dejligt, hvis indlæring af en ny korrekt udtale kun var et spørgsmål om et antal lektioner i skolen, og så var den sag i hus. Men nej! Sådan er det desværre ikke. For os undervisere er det klart, at man ikke skal føle sig for sikker på, at alle kursister har samme forståelse som vi lærere. Efter skolen fortsætter udtaleundervisningen døgnnet ud, og her ligger kursistens største arbejde. Når kursisten har lært at percipere og producere den korrekte udtale i skolen, skal den nye viden og den indøvede teknik bygges ind i hendes daglige sprog, med andre ord det indlærte skal automatiseres. Her begynder arbejdet for alvor. Det er derfor meget vigtigt, at man igen og igen og hele tiden tager diskussionen op i klassen: Hvordan får jeg trænet og indarbejdet alt det, som jeg har lært i klassen, i mit daglige sprog? Denne diskussion kan suppleres med sproglige opgaver, hvor kursisten ude i det virkelige liv afprøver sine nye færdigheder på sagesløse danskere. Det sproglige møde med den almindelige dansker i en autentisk situation er indlæringens lakmusprøve, og samtidig får udtaleundervisningen på den måde et kommunikativt perspektiv.

Den optimale udtaleundervisning sker i grupper eller klasser, som har en fælles sproglig baggrund og et nogenlunde ensartet sprogligt niveau. I klasser med kursister, som har vidt forskellige modersmål, må læreren af pædagogiske årsager søge at finde den største fællesmængde for at nå raden rundt i klassen. Det er et privilegium for lærer og kursist at have en homogen klasse, fordi det giver så meget mere tid til gå målrettet til værks. Den enkelte kursist vil også opleve, at hendes personlige problem er de manges problem, og kursisterne kan lære af hinanden og diskutere deres fælles

problemer. Når man dertil føjer humor og en stor pose tålmodighed samt en velovervejet og prioriteret pædagogik kombineret med et stort arbejde fra kursistens side efter timen, så er der gode muligheder for at få et hæderligt resultat ud af læreprocessen.

Den franske udtale af »ch« kan forårsage interessante forvekslinger på engelsk. Som da et engelsk firma fik en telefonisk ordre på 50.000 »ships« som de straks formidlede videre til et skibsværft, hårdt ramt af arbejdsløshed. Desværre viste det sig at være micro»chips«, der var brug for i sådanne mængder.

Samme udtalefejl begik en dansk familie, da de fortalte deres engelske naboer, at de havde »unleeched their dog«, mens de passede den. De mente »unleashed«, dvs. slippe løs, hvor »unleech« betyder at befri for igler!

(Fra: »Put ikke foden i munden«)